

West-Vlamingen en het *muggengeheugen*: feiten en fictie

Anne-Sophie Ghyselen

In het nummer *Vocabulaire* benadrukt kleinkunstzangeres Hannelore Bedert met klem dat 'niemand er zaken mee heeft dat zij haar h in een g verandert'. De West-Vlaamse blijkt de vele opmerkingen op haar regionaal gekleurde taalgebruik grondig moe, in het bijzonder de steeds terugkerende vraag het woord *muggengeheugen* uit te spreken. Wat West-Vlamingen echter zelden gevraagd wordt, is waaróm ze hun g nu eigenlijk in een h 'veranderen'. Dat het kenmerk niet uniek is voor West-Vlamingen, komt eveneens amper ter sprake. Tijd voor opheldering.

De g in het Standaardnederlands

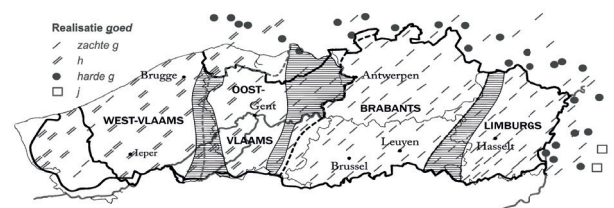
In de Nederlandse standaardtaal wordt de *g* in woorden als *goed* en *mager* gerealiseerd door de achterkant van de tong op te tillen en zo een vernauwing te creëren achteraan in de mondholte. Door die vernauwing kan de uitgedemde lucht niet vrij passeren en ontstaat er een schuurgeluid, in de klankleer een *fricatief* genoemd. De beschreven fricatief komt in het Standaardnederlands voor aan het begin van een woord (*goed*) of in het midden ervan (*mager*). Op het einde van een woord horen we steevast een *ch*-klank (*maag*). Typisch voor het Nederlands en het Duits is immers dat klanken aan het einde van een woord nooit stemhebbend – dat wil zeggen met trillende stembanden – gerealiseerd worden. We schrijven wel *dag* en *bed*, maar we zeggen *dach* en *bet*.

Opvallend is dat er bij de realisatie van de *g*-fricatief een verschil is tussen de Belgisch-Nederlandse en de Nederlands-Nederlandse standaardtaal. De Nederlands-Nederlandse *g*, ook wel de harde *g* genoemd, wordt namelijk veel meer achteraan in de mond (bijna in de keel zelfs) gerealiseerd dan de zogenoemde zachte *g*, die in Vlaanderen en ook in Nederlands-Brabant en Nederlands-Limburg de standaard is. In het Nederlands-Nederlands wordt de harde *g* bovendien steeds vaker stemloos uitgesproken, dus zonder stembandtrilling. Net zoals de stemhebbende *v* in het woord *veel* in Nederland steeds meer als een stemloze *f* klinkt, klinkt ook de stemhebbende *g* in *goed* steeds meer als een stemloze *ch*.

De g in de dialecten in Vlaanderen

Het hierboven beschreven Belgisch-Nederlandse systeem vinden we niet enkel in de standaardtaal, maar ook in de oostelijk Oost-Vlaamse, Brabantse en Belgisch-Limburgse dialecten (zie Figuur 1). In de West-Vlaamse dialecten en in het westen van Oost-Vlaanderen daarentegen is een *h*-klank te horen. *G/h*-verwarring – of wetenschappelijker: *g*-laryngalisering – typeert met andere woorden niet enkel West-Vlamingen. Op zich is het niet zo opzienbarend dat een taal of taalvariëteit geen zachte *g* kent; in

de UPSID, een database met klankgegevens van 451 talen, zijn er immers relatief weinig talen met een zachte *g*. Die typologische zeldzaamheid wijst erop dat de klank vrij complexe articulatorische gymnastiek vereist, die taalgebruikers liever uit de weg gaan. Dat kan op zijn beurt verklaren waarom de zachte *g* in Nederland tot een harde *g* geëvolueerd is – een hypothese van Marc van Oostendorp – en waarom de zachte *g* in West- en Oost-Vlaanderen verzwakt is tot een *h*-achtige klank.

Figuur 1: Realisatie van de beginconsonant in het woord *goed* in de dialecten in Vlaanderen (gebaseerd op de *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*).

De logica in het West- en Oost-Vlaamse systeem

Een vaak voorkomende misvatting is dat er in de West- en Oost-Vlaamse dialecten door de *g*-verzwakking veel meer homonymie bestaat dan in de standaardtaal. Immers: als de standaardtalige *g* in West- en westelijk Oost-Vlaanderen een *h* wordt, hoe kun je dan nog het verschil horen tussen woorden als *hoed* ('met de h naar boven') en *goed* ('met een h naar beneden')? Bij dergelijke opvattingen wordt uit het oog verloren dat in woorden die in de standaardtaal met een *h* beginnen, zoals *hoed* en *hier*, in de genoemde dialecten de initiële *h* wordt weggelaten. Traditioneel wordt ervan uitgegaan dat de *g*-klank in het West- en westelijk Oost-Vlaams pas kon verzwakken of laryngaliseren nadat er door de deletie van initiële *h* een 'gat' in het klanksysteem was ontstaan

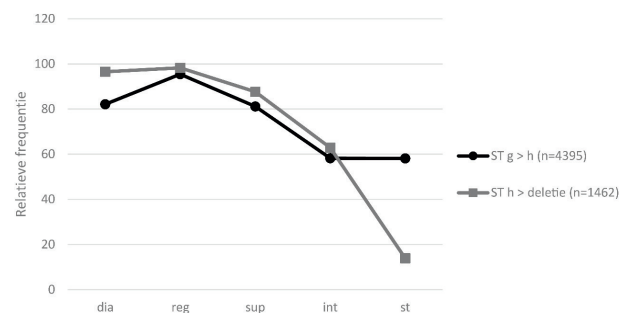
(zie De Wulf, 2006 voor een uitgebreidere bespreking van dit fenomeen). Het *g-h*-contrast in de standaardtaal correspondeert dus met een *h*-‘niets’-contrast (vooral aan het begin van woorden) in het West- en westelijk Oost-Vlaams, wat het dialectsysteem even ‘logisch’ maakt als het standaardtalige.

Complexer wordt het wanneer West- en westelijke Oost-Vlamingen het dialect achterwege laten en overschakelen op andere registers van het Nederlands. Vaak trachten die sprekers dan hun *h*-‘niets’-systeem te vervangen door een *g-h*-systeem, maar aangezien de *g* niet voorkomt in het dialectische klanksysteem, is dat geen eenvoudige taak. Het resultaat is doorgaans een iets minder eenduidig systeem, waarbij woorden als *hoed* en *goed* vaak wel op dezelfde manier worden uitgesproken. In verwoede pogingen om toch maar een *g* te realiseren, verschijnen zelfs *g*-klanken in woorden waar in de standaardtaal een *h* te horen is (bvb. *geilig* i.p.v. *heilig*). Hier is sprake van hypercorrectie: uit vrees *g*’s ‘onterecht’ als *h*’s te realiseren, worden ook standaardtalige *h*’s als *g*’s gerealiseerd. Van hypercorrectie is ook sprake wanneer een *h* wordt toegevoegd aan woorden die in de standaardtaal *h*-loos zijn, zoals in *haanbellen* (‘aanbellen’).

***g/h* in het dagelijkse taalgebruik van de West-Vlaming**

De realisatie van de *g* als *h* is in Vlaanderen zowat hét sjibbolet van de West-Vlaming. In dat opzicht is het verbazingwekkend hoe weinig empirisch onderzoek er nog maar gevoerd is naar dat *g/h*-gebruik. In welke mate kunnen of willen West-Vlamingen (of westelijke Oost-Vlamingen) anno 2017 hun *g*-laryngalisering ‘onderdrukken’ in niet-dialectisch taalgebruik? Is het fenomeen typerend voor alle West- en westelijke Oost-Vlamingen of enkel voor lageropgeleiden? Om dergelijke vragen te beantwoorden, onderzocht ik het taalgebruik van 10 West-Vlamingen in 5 situaties: een dialecttest, een gesprek met een vriend(in) uit de eigen streek, een gesprek met een vriend(in) uit een ander dialectgebied, een interview met een standaardtaalsprekende taalkundige en een standaardtaaltest. De sprekers waren uit de regio Ieper afkomstig (zie Figuur 1), hadden allen een diploma hoger onderwijs en waren op het moment van de opnames tussen 25 en 35 of tussen 50 en 65 jaar oud. Behalve in de dialecttest en de standaardtaaltest mochten de informanten vrij kiezen welk soort taalgebruik ze hanteerden. In de opnames ging ik op zoek naar alle woorden die in de standaardtaal een *g* bevatten, om vervolgens na te gaan wanneer die door de informanten als *g* uitgesproken werd, en wanneer als *h*.

Daarna onderzocht ik ook woorden die in de standaardtaal met een *h* beginnen, zoals *huis*, *haak* en *hoek*. Daarbij turfde ik hoe vaak de initiële klank (1) weggelaten werd, (2) als *h* uitgesproken werd, en (3) hypercorrect als *g* gerealiseerd werd. Figuur 2 toont de resultaten.

Figuur 2: Relatieve frequenties *g*-laryngalisering, *h*-deletie en hypercorrecte *g* in vijf gesprekssituaties (‘dia’ = dialecttest, ‘reg’ = regionale vriendengesprekken, ‘sup’ = supraregionale vriendengesprekken, ‘int’ = interview en ‘st’ = standaardtaaltest)

De onderzochte West-Vlamingen blijken in de dialecttest (‘dia’) en de regionale vriendengesprekken (‘reg’) vrij consequent hun *g*’s als *h*’s te realiseren en woordinitieel *h* te laten vallen. Hier zien we duidelijk het bovenbeschreven *h*-‘niets’-systeem aan het werk. In gesprekken met vrienden van een andere dialectregio (‘sup’) worden initiële *h*’s al iets meer uitgesproken (in 12% van de woorden met initieel *h*) en worden ook *g*’s vaker als *g*’s uitgesproken (in 19% van de mogelijke gevallen). Toch zien we in deze gesprekken nog steeds heel veel *g*-laryngalisering en *h*-deletie. In het interview echter zakken de relatieve percentages *h*-deletie en *g*-laryngalisering tot respectievelijk 63% en 58%. In de standaardtaaltest ten slotte zakt dat percentage nog verder voor *h*-deletie (nog maar in 14% van de mogelijke gevallen), maar niet voor *g*-laryngalisering (nog steeds gerealiseerd in 58% van de mogelijke gevallen). Hypercorrecte *g*’s werden amper geobserveerd; in de standaardtaaltest werd één hypercorrectie gerealiseerd.

Het gepresenteerde cijfermateriaal leert ons dat er bij de *g/h*-verwarring van hoogopgeleide West-Vlamingen zowel een niet-kunnen- als een niet-willencomponent speelt. In de standaardtaaltest werd alle informanten gevraagd standaardtaal te spreken ‘zoals die tijdens het VRT-journaal wordt gesproken’, maar toch zien we in die setting nog in 58% van de mogelijke gevallen *g*-laryngalisering. Hier is duidelijk een gebrekkige vaardigheid in het spel. De hoge percentages *g*-laryngalisering in de supraregionale informele gesprekken kunnen echter niet helemaal aan onkunde toegeschreven worden. De cijfers tonen immers dat de informanten in de interviews en standaardtaaltests wel ‘beter’ kunnen; weliswaar niet zonder *g*-laryngaliseringen, maar toch met veel minder exemplaren. In de supraregionale vriendengesprekken blijken de onderzochte West-Vlamingen minder de behoefte te voelen hun West-Vlaamse identiteit te verhullen dan in formele settings, zoals een interview, wat zich vertaalt in hogere frequenties verzwakte *g*’s.

Verwestvlaamsing van de West-Vlaamse kolonie? _____

Hierboven bekleemtoonden we al dat ook westelijk Oost-Vlaanderen *g*-verzwakking kent. Figuur 1 toont hoe het Gentse dialect zich op de grens bevindt van het laryngaliseringengebied. Zoals wel vaker het geval is met het wat eigenzinnige stadsdialect, gedraagt het Gents zich anders dan de omliggende plattelandsdialecten: de *g* wordt er niet verzwakt tot *h*. Dat leren we althans uit data die tussen 1975 en 1994 verzameld werden voor de Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Recente data, die ik voor mijn proefschrift verzamelde tussen 2012 en 2014, tonen echter een toenemende *g*-verzwakking in Gent. Net als in het hierboven besproken leperse onderzoek bestudeerde ik in Gent het taalgebruik van 10 hoogopgeleide vrouwen in vijf situaties. Daarbij bleken de 25-35-jarige Gentenaars globaal genomen vaker hun *g*'s te laryngaliseren dan de 50-65-jarigen: bij de 25-35-jarige Gentenaars attesteerden we in 55.85% van de mogelijke gevallen *g*-laryngalisering, terwijl dat bij de 50-65-jarigen in maar 32.57% van de gevallen zo was. Wanneer we dat patroon in de *schijnbare tijd* interpreteren – dat wil zeggen dat we leeftijdsgebonden taalverschillen als indicatoren van taalverandering beschouwen – blijkt *g*-laryngalisering in opmars in Gent. Meer Gentse data zijn noodzakelijk om de robuustheid van het geobserveerde leeftijdseffect te bewijzen, maar de cijfers wijzen toch vrij duidelijk op nivellering in het Gentse dialect, weg van de standaardtaal en in de richting van de omliggende plattelandsdialecten én de West-Vlaamse dialecten.

De geobserveerde nivellering is onlosmakelijk verbonden met de veranderde mobiliteitspatronen van de voorbije decennia. Heel veel Gentenaars werken vandaag buiten de stad – in 2012 werkte 45% van de 89.115 Gentse loontrekkenden buiten de stad – en in de stad werken ook heel wat niet-Gentenaars – in 2012 was 66% van de 146.316 loontrekkenden in Gent er niet woonachtig (Vlaamse Arbeidsrekening 2014). De stad Gent heeft bovendien veel nieuwe inwoners die niet uit de onmiddellijke omgeving afkomstig zijn, maar uit verder gelegen steden, zoals Brugge, Oostende, Roeselare, Kortrijk, Aalst, Sint-Niklaas en Leper. Na een studierocade aan een Gentse instelling voor hoger onderwijs blijken vele studenten afkomstig uit de genoemde steden immers te verknocht aan de Arteveldestad om terug te keren naar de thuisstreek. De beschreven mobiliteitspatronen zorgen voor dialectcontact, en dat contact veroorzaakt dialectnivellering. Gent wordt soms lachend de hoofdstad van West-Vlaanderen of de West-Vlaamse kolonie genoemd; met de toenemende *g*-verzwakking blijkt de kolonisatie ook duidelijk talige gevolgen te hebben.

Conclusie _____

Met deze bijdrage hoop ik te hebben aangetoond dat de zogenoemde *g/h*-verwarring een boeiend taalkundig fenomeen vormt, dat niet enkel West-Vlamingen, maar ook westelijke Oost-Vlamingen typeert. De verwarring moet gelinkt worden aan het klanksysteem van de West- en westelijk Oost-Vlaamse dialecten, dat anders – daarom niet slechter – gestructureerd is dan het Standaardnederlandse klanksysteem. De genoemde dialecten maken namelijk geen onderscheid tussen *g* en *h* (cf. standaardtaal *goed* versus *hoed*), maar wel tussen *h* en 'niets' (cf. West- en westelijk Oost-Vlaams *hoed* versus *oed*). Doordat het dialectische klanksysteem zoals vele andere talen en taalvariëteiten geen zachte *g* kent, is het voor de sprekers van die dialecten een hele opdracht in niet-dialectische registers een zachte *g* te realiseren. Net zoals een Fransman vaak worstelt met de correcte uitspraak van woorden als *goed* en *geld*, is dat voor West- en westelijke Oost-Vlamingen ook het geval. Door de jaren heen is de *g*-verzwakking bekend geworden als het ultieme kenmerk van de West-Vlaming, en dat blijken West-Vlamingen niet altijd even erg te vinden: in informele gesprekken met vrienden uit andere regio's mogen best wel wat 'verzwakte' *g*'s te horen zijn. De *g*-verzwakking blijkt zelfs in opmars. Onderzoek in Gent toont immers aan dat jongeren significant vaker hun *g*'s verzwakken dan oudere stadsbewoners. Laten we dan ook vanaf nu niet enkel West-Vlamingen, maar ook westelijke Oost-Vlamingen en Gentenaars lastigvallen met de vraag het woord *muggengeheugen* uit te spreken. Kwestie van de irritatie wat eerlijker te verdelen.

Literatuur _____

- De Wulf, Chris, Jan Goossens en Johan Taeldeman (2005), Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel IV. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- De Wulf, Chris (2006), 'De hee en de gaa: misverstanden over een klankwissel'. In: *Over taal*, 45-6, blz. 114-116.
- Ghyselen, Anne-Sophie (2016), Verticale structuur en dynamiek van het gesproken Nederlands in Vlaanderen: een empirische studie in Leper, Gent en Antwerpen. Gent: Universiteit Gent, doctoraatsverhandeling.

Anne-Sophie Ghyselen is als doctor-assistent Nederlandse Taalkunde verbonden aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent.

e-mail: annesophie.ghyselen@ugent.be